

УДК 811.133.1'04'373.21(043.5)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАНЦУЗЬКИХ ВІДАПЕЛЯТИВНИХ ТОПОНІМІВ

Пежинська О. М.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Статтю присвячено французьким топонімам, утвореним від апелятивів гідрографічного походження. Показано, що гідронімія Франції багата на віддієслівні назви річок. Доведено, що гідронімії синекдохи представлені назвами рік, тоді як топонімічна метонімія – назвами населених пунктів, утворених від гідрографічних апелятивів.

Ключові слова: топонім, семантика, етимологія, гідрографічний термін, синекдоха, метонімія.

Пежинская О. М. Особенности формирования и функционирования французских отапелятивных топонимов. Статья посвящена французским топонимам, образованным от апелятивов гидрографического происхождения. Показано, что гидронимия Франции богата отглагольными названиями рек. Доказано, что гидронимические синекдохи представлены названиями рек, тогда как топонимическая метонимия – названиями населенных пунктов, образованных от гидрографических апелятивов.

Ключевые слова: топоним, семантика, этимология, гидрографический термин, синекдоха, метонимия.

Pezhynska O. M. Peculiarities of formation and functioning of French toponyms deriving from the appellatives. The article is focused on French toponyms derived from the appellatives of the hydrographical origin. It is emphasized that hydronymy of France is rich in the verbal names of the rivers. It is also proved that hydronymical synecdoches are presented by the names of the rivers, while the toponymic metonymy is presented by the names of localities formed by hydrographical common nouns.

Key words: toponym, semantics, etymology, hydrographical term, synecdoche, metonymy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Особливість географічного положення об'єкта зумовлює виникнення певної системи лексико-семантичних ознак на позначення географічних понять, що дає підстави для формування такої лексико-семантичної підгрупи, як відгідронімії топоніми.

Територія Франції розташована на гірських схилах, які мають доволі розгалужену водну сітку. Гори перетинаються здебільшого невеликими річками, потоками. У лісах та на полях є джерела й криниці з питною водою. Назви цих важливих для існування людей об'єктів відповідно переходили у власні. Серед географічних твірних лексем важливе місце посідають численні гідрографічні терміни, які становлять архаїчний шар онімної лексики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз мовознавчих праць та лексикографічних джерел дає підстави стверджувати, що топоніми викликають глибокий інтерес у мовознавців. Особливу увагу зосереджено на етимології топонімів (Е. Негр, А. Доза, А. Льоньон, Ш. Ростен, Ж. Кост) та лексико-семантичних особливостях їхнього творення (Е. Віаль, А. Льоньон, Ж. Кост, О. М. Черняхівська, О. В. Суперанська, Є. М. Мурзаєв). Визначенню сутності пропріальних та апелятивних лексем та їх розмежуванню присвячена праця О. М. Скларенко.

Актуальність статті зумовлена необхідністю поглибленого дослідження лексико-семантичних

характеристик французьких топонімів, похідних від гідрографічних апелятивів, та особливостей їхнього функціонування в сучасній французькій мові. Основну увагу приділено варіативності етимологічних основ, які є мотиваторами топонімних найменувань.

Мета статті – дослідити особливості формування та функціонування французьких відапелятивних топонімів.

Завдання статті – здійснити етимологічний та лексико-семантичний аналіз твірної бази топонімів, утворених від апелятивів гідрографічного походження, виявити їх основні словотвірні типи.

Матеріалом дослідження слугували топоніми французької мови, виокремлені шляхом суцільної вибірки з етимологічного словника власних назв (D. Albert et Ch. Rostaing "Dictionnaire étymologique des noms de lieux en France").

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті нашої роботи важливо відзначити такий принцип пропріальної номінації, як *гідронімна синекдоха*. Найважливішим субшаром є *потамонімна синекдоха* – власні географічні назви утворюються шляхом онімізації апелятивних позначень саме річок (*потамоніми* – власні назви будь-яких річок) [1, 113]. Локальна унікальність річки сприяє топонімізації її апелятивного позначення, використанню загальної назви «ріка», «вода» як власного географічного найменування. Первинна номінація топонімів відбувалася спонтанно, стихійно. Оскільки в давнину люди освоювали порівняно невелику територію, на якій здебільшого протікала одна ріка, височіла одна гора, були поодинокими й інші географічні об'єкти, всі позначення таких об'єктів

були одночасно і їхніми іменами. У VII ст. до н. е. значну частину Західної Європи заселяли кельтські племена, від їхніх мов залишилася значна кількість гідронімів. Назва ріки *Rhin* сягає галльської основи *renos, rhenus* – вода, що тече, ріка. Галл. *dūbron* із семою “eau cougante” (проточна вода) функціонує в топонімах *Douvres (Dolvres, Dopra, Dovero), Desvres, Dèvre, Devrouze* (суф. -osa).

Окрему групу *синекдох-потамонімів* становлять назви, похідні від дієслівних основ. На ранніх етапах розвитку мови, коли не було чіткої диференціації між субстантивами й дієсловами, поняття «вода» часто не відділялося від поняття «текти». Така закономірність простежується на прикладах потамонімних *синекдох*. Гідронімія Франції багата на відвербальні назви річок. Назва річки *Baigne* утворилася як субстантив від дієслова *baigner* – омивати, мочити [4, 26]. Струмки, водотоки з назвою *Dard* походять від дієслова *darder* зі значенням «бризкати, хлюпати» [4, 39]. Потамонім *Ecole* виник як вербальний субстантив від дієслова *écouler* – витікати (7, 43). Гірський потік *Fouillet* отримав назву від дієслова *fouiller* – рити, копати (7, 47).

Ще одним різновидом потамонімних *синекдох* є назви річок, утворені шляхом онімізації безпосередньо звуків, що утворюються під час протікання великої маси води. На думку А. Доза, назва ріки *Clapet* (з тим же коренем, що й дієслово *clapper*) нагадує шум бурхливого потоку. У назвах річок *Flan, Flancon, Flavie, Flazy, Fleurs, Flon, Falon, Félon, Fluent, Flume, Flumen, Flumet* А. Доза вбачає ономастичний корінь, який міститься в латинському слові *fluere* – текти, точитися. Можливо, назви потоків *Giffre, Giffou* походять від звуконаслідувального кореня, яким передавався шум швидких водотоків [4].

У гідронімії Франції зафіксовано кілька назв річок *Don*, які мають різне походження. Омонімний гідронім *Don* – це скорочення від гідронімів *Udon, Odon (Oldon), Oudon*. Ще один потамонім *Don* – варіант гідроніма *Dom* (одна з трьох назв *Dom, які є штучним скороченням топонімів Domfront, Dompierre, Donneliers*) (8, 40–91).

Цікавою є етимологія потамоніма *Elbe*. На думку А. Доза, у докельтський період цей гідронім мав форму *Albis* – вчений ставить його в один ряд із потамонімами *Albe, Albane, Albanette, Albarine*. В епоху середньовіччя ця назва зазнала паронімічного впливу латинського слова *albus* – «білий», з яким генетично не має нічого спільного [4, 18–23]. А. Доза зближує цю назву з долатинським *al-b-*, можливо, варіантом від *al-p* – гора (8, 104).

Ще одним важливим принципом пропріальної номінації є *топонімна метонімія* – семантичний процес, при якому форма мовної одиниці переноситься з одного об'єкта позначення на інший на підставі їхньої певної суміжності, дотичності (просторового, часового, атрибутивного, каузального та іншого характеру) при відображенні в свідомості мовця [3, 365]. Ономастична метонімія, як і ономастична *синекдох* (підтип метонімії), притаманні французькому ономастикону. Референтом топонімного метоніма може бути будь-який геогра-

фічний об'єкт [2, 130]. Типовими прикладами топонімічної метонімії є назви населених пунктів: *Fons (Ardèche, Gard, Lot), Lafond, Lafont* (аглютинація артикля) (7, 294), які утворились від лат. гідроапелятива *fons, fontaine* – джерело. Фіксуються численні випадки онімізації лексем зі значенням «джерело». Від деривата *fontana* утворилася низка топонімів: *Fontains, Fontan, Fontans*, відбулась аглютинація артикля в назві *Lahontan (Lafontac XIII)*. До складних (*Fontenermont*) та складених назв (*Fontaine-au-Bois*) входить також гідрографічний термін *fontana*, який є одним із найпродуктивніших у французькій топонімії – ми нарахували 130 назв, серед яких 30 простих та 100 складених. Діалектні французькі терміни, які мають значення «джерело, багате на воду», «постійно діюче джерело», лежать в основі топонімів *La Douix, La Doix, La Doux, Doye, La Doye, La Douzette*, лат. *dux* – старофр. *doiz* “source, ravin” (джерело, яр) (7, 253).

Латинський гідротермін *rivus* (струмок) лежить в основі декількох топонімів: *Ruy, Ris, Rupt, Rieux* (7, 567). Апелятив *rivière* (річка) походить від лат. *riparia*, у класичній латині має значення «берег річки», «узбережжя», «територія біля річки», а в народному мовленні його зміст пов'язується зі значенням «ріка», «водотік». Цей апелятив обумовив появу назв на зразок *Rivière (Yonne), La Rivière, Larrivière, Larrivoire* (аглютинація артикля) (*Jura*), *Riverie* (7, 558).

Лат. *ripa* (берег) функціонує в топонімах *Ribes, Rivas* (+ суф. -ate або -atus); з прийменником *subtus* – “sous” (під) – у власних назвах *Sourribes* та з прикметником *alta* – “haute” (високий) у назвах *Ribaute* та *Rivesaltes (Ribesaltas 1103)*. Французький гідротермін *goutte* (крапля, крапелька) входить у метонімії назви невеликих поселень: *La Goutte, La Goutelle, Les Goutelles, Le Goutal* [5, 327].

В ойконімії Франції разом із загальноновживаним терміном *lac* (озеро) використовуються й діалектні терміни *lai, lau*: *Lac, Lais, Le Lais, Le Lau* (9, 100). Семантика «*ставок*» є однією з найпоширеніших: *Etang, L'Etang, L'Etanche, Estaing, Estang, Etain, Les Etangs* (мікротопоніми трапляються по всій території Франції). Апелятив *stagnum* – “étang” (ставок) пояснює топоніми *Estaing, Estancarbon* у сполученні з антропонімом, тобто *l'étang de Carbon, L'Etanche (Vosges)* (7, 273, 275).

У французькій ойконімії апелятив *vivier* (садок із живою рибою, від лат. *vivarium*) представлений багатьма назвами: *Vivarior (Vivarium 1032), Vihiers (Vivarium 889), Vivès, Vivey, Viviers, Le Viviers, Viviès, Viviez, Viviers* (7, 728–729). У деяких діалектах замість апелятива *vivier* вживається місцевий термін *pesquier* із тим же значенням: *Les Pesquiès, Pesqués* [5]. Термін *puits* від лат. *puteus* (колодязь) теж дав метонімії найменування поселенням: *Puits, Lepuix* (аглютинація артикля), *Le Puid* (7, 549).

Галл. *comboros* (confluent – злиття річок) – *Combre, Combres, Combray, Combret, Escombres* (зі стародавнім прийменником *ès*). Галльська лексема *condade* із семою “confluent” (злиття річок) є складовою багатьох онімів: *Candé*; на півдні та в центральній частині – *Condat, Condate* (стародавня

назва міста *Rennes*), *Condal*, *Conat*; на півночі та в Нормандії – *Condé*, *Candes*, *Condes*, *Conte*, *Contz* та *Kontz*, *Cosne*, а також демінутивні назви *Condeau* та *Condel* (10, 48).

Галл. *glanna* (rive – берег) – *Glaignes*, *Glennes*; галл. *Gronna* (lieu marécageux – болотиста місцевість) *Gournay* (*Grunay* 1212, *Gornay* 1419); *lindo* (étang – ставок) – *Lempdes* (*lindo* + долат. суф. *-anum*).

Топоніми широко представлені в основі галл. *vobero-*, *vabera-*, *ruisseau* (струмок) у назвах *Vabre*, *Vabres*; вокалізований звук *b* у назвах *Vaour*, *Lavaur*, *Vaure*; *Vaivre*, на сході назва *Vavre* набула значення "bois, ruisseau, terre humide", *Vouvray*, кінцеве *-ay* [ε] < лат. суф. *-etum*; у назвах *Vorey*, *Veurey*, *Vourey* кінцеве *-ey* < долат. *-edium*; демінутив *Lavaurette*.

Галльське *ritum* (gué – брід) теж відображає цей тип номінації, наприклад, *Bédarrides* (галл. *petor-ritum*, *les quatre gués*), *Niort* (галл. *novio*, *pouveau+ritum*), *Limoges* (*Augustoritum*: ім'я імператора *Auguste+ritum*), *Jort* (*Divoritum*).

У галло-римський період функцію мотиваторів топонімів виконували латинські терміни. Села розташовувалися в долинах, в основному поблизу річок і джерел, звідси власна назва *Entrammes* з семантикою "entre les rivières" (поміж річками), утворена на основі лат. *inter amnes*, *entre les fleuves*; *Entraunes* < галл. *abonas*, синонім лат. *amnes*.

У північних районах Франції апелятив *aqua* – *ewe* – *eau* є складовою назви *Morteau* (*Mortua Aqua*) (Doubs 1105 р.) тобто *morte-eau*, романською *aqua* трактується як *aigo*, похідні від них назви *Aigubelle* (*Aquabella* 1070), *Aiguesmortes*, *Aigueperse* (10, 108).

Латинський термін *aquae* (les eaux) вказує на температурні ознаки води, тому асоціюється з термальними водами. Його аблятивна (*Ablatif*) місцева форма множини *aquis* (aux eaux) номінує ласну назву *Aix*.

На базі лат. *canalilia* – *canalis*, *canal* (канал) утворені назви *Chanaleilles*, *Chénérailles*, *Chenereilles* (*c*→*ch*); *Lacanau* (аглютинація артикля).

Гідрографічний лат. термін *confluentes* вживається зі значенням "confluent" (злиття річок). У назвах його кореневе «е» зазнає фонетичної варіації, наприклад, *Conflans*, *Confolens* *Coublanc* (альтернація *Confluens* 1105р., *Covlant* 1172р.), (*Coblant* XIV).

Лат. *flumen* – старофр. *flum*, *rivière* (річка) утвердилось у назві *Flumet* (демінутив) та *Flin* (10, 109).

Лат. *mare*, *mer*, згодом *lac* почало вживатися в складеному топонімі *Gérardmer* на позначення водного об'єкта – озера, в сполученні з германським антропонімом *Gerwald* – *Gérard*. Проте можна при-

пустити, що там колись розташовувався цей об'єкт або назву отримала прилегла до нього територія.

Топоніми *Palud*, *La Palud*, *La Pallu*, виникнення яких спричинене вологістю ґрунтового покриву, походять від лат. *palus*, *paludis* зі значенням "marais" (болото). Його демінутив *paludellum* пояснює декілька власних назв: *Paluel*, *Palluau*, *Palleau* (*Paludem* 909) (10, 111).

Лат. *salsus*, *-a*, *salé* означає *source salée* та формує назви *Salces*, *La Saulce*, *Sausses*, складений топонім *Saulxures* із суф. *-ura* (7, 638).

Лат. *summus* із семою "le plus élevé" (найвища точка, мається на увазі течія, джерело) у топонімії найчастіше вживається з основою *Som-* та назвою річки, особливо у регіоні Шампань: *Sommaise*, тобто біля річки *Aisne*, *Semide* (*Cemide* 1325) поблизу річки *Aide* (7, 660).

Лат. *maritima*, (*villa*) – *village au bord de la mer* (на березі моря) пояснює назву *Marennnes*.

Герм. *bach* (*cours d'eau*, *ruisseau* – течія, струмок) є складовою власної назви *Forbach* (герм. *fohra*, *épicéa+bach*), *Merlebach* (герм. апелятив *Merila+bach*), *Wambez* (*wan*, *vide+bach*) та *born* – *bron* (метатеза) (*source*, джерело): *Brognard* (із суф. *-ard*), *Brognon* (із суф. *-one*).

Герм. *Bah* – *ruisseau* (струмок) задіяний у складних топонімах (часто перший елемент назви є семантично незрозумілим) *Orbais* (герм. *uro*, *urus*), *Orbey*, *Urbès* (7, 509).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. У роботі виявлено 86 назв відгідрографічного походження, які є топонімами переважно галльського та латинського походження. Температурні ознаки води й інші її фізичні властивості відображалися в онімах нечасто (апелятиви *aquae*, (les eaux), *salsa*, (salée).

Гідронімія Франції багата на відвербальні назви річок – *Baigne*, *Dard*. Гідрографічний термін *fontana* є одним із найпродуктивніших у французькій топонімії (130 назв). Утворені від нього топоніми мають переважно галльське та латинське походження. Гідроніміями синекдохами є назви рік, тоді як топонімічна метонімія представлена у назвах населених пунктів, утворених від гідрографічних апелятивів.

На етапі свого становлення твірна основа кожного топоніма мотивувалася певною індивідуальною семантикою, онімною або апелятивною. Апелятивні твірні слова топонімів виконують не лише номінативну, а й оцінну функцію. Всебічний аналіз зібраних топонімів дає змогу виявити важливі факти і явища онімної номінації, її лексико-семантичну основу, що важливо для подальших досліджень лексики французької мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1978. – 198 с.
2. Склярченко О. М. Типологічна ономастика : [монографія] : у 5 кн. Кн. перша : Лексико-семантичні особливості онімного простору / О. М. Склярченко, О. О. Склярченко. – Одеса : Астропринт, 2012. – 413 с.
3. Тараненко О. О. Метонімія / О. О. Тараненко // Українська мова : енциклопедія / ред. В. М. Русанівський. – 3-є вид. зі змін. і доп. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. – С. 355–358.
4. Dauzat A. La Toponymie française / A. Dauzat. – Paris : Payot, 1971. – 335 p.
5. Nègre E. Toponymie générale de la France. Vol. 1 : Formations préceltiques, celtiques, romanes / E. Nègre. – Genève : Librairie Droz, 1990. – 704 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://books.google.com.ua/books?id=rsNpi7IVulEC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.

6. Nègre E. Toponymie générale de la France. Vol. 2 : Formations non-romanes / E. Nègre. – Genève : Librairie Droz, 1991. – 671 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://books.google.com.ua/books?id=jbpVLN1tRNoC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Dauzat A. Dictionnaire étymologique des noms de lieux en France / A. Dauzat, Ch. Rostaing. – Paris : Larousse. Librairie Guénégaud, 1963. – 738 p.
2. Dauzat A. Dictionnaire étymologique des noms de rivières et de montagnes en France / A. Dauzat, G. Deslandes, Ch. Rostaing. – Paris : Editions Klincksieck, 1978. – 234 p.
3. Nègre E. Les Noms de lieux en France / E. Nègre. – Paris : Librairie Armand Colin, 1963. – 126 p.
4. Vial É. Les Noms de villes et de villages / É. Vial. – Paris : Belin, 1983 – 319 p.